

Αταλάντη Μιχελογιαννάκη-Καραβελάκη

Η εμπειρία μετακινήσεων της οικογένειας του λόγιου συγγραφέα Παύλου Βλαστού και σχετικό αθησαύριστο χειρόγραφό του

ABSTRACT

THE EXPERIENCE OF MOVING OF THE SCHOLAR WRITER PAVLOS VLASTOS AND HIS FAMILY, AND HIS RELEVANT UNPUBLISHED MANUSCRIPT.

Pavlos Vlastos was born in Vizari in the Amari, Rethymno in January 1836 and grew up in Rethymno. His parents were George Vlastos and Despina Saunatou, the daughter of the priest of Vizari. In 1873 Pavlos Vlastos fell in love with the Ottoman Nurije Kantzi, of the Turkish-Cretan Kantzifamily. He composed the poem "Nurije Kantzopoula" in her honour.

It is well known that by searching the genetic environment and the predisposition for moving, a wide-ranging mental environment is also revealed.

In our case the biography and incidents of Pavlos Vlastos' life with his family, as well as his Ottoman wife's change of religion, mirror a "functional total" constituted of interconnected subsystems.

We therefore focus on those parameters that could lead to decisions regarding moving.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Νουριγιέ Κάντζη, Καντζοπούλα, Παύλος Βλαστός, λόγιος συγγραφέας, συλλογέας ποικίλου υλικού, ποίημα «Νουριγιέ», κρητικός πολιτισμός, Βυζάρι Αμαρίου, Γεώργιος Βλαστός, Πελαγία Σαουνάτου, Τουρκοκρητικοί, βυζαντινοί άρχοντες, Οθωμανίδα, Ρέθυμνο, πρόσφυγες, Κονδυλάκης Ιωάννης

Είναι κοινά αποδεκτό πως η επιστημονική έρευνα για να έχει αξιόπιστα αποτελέσματα και επιτυχία στόχων έχει ανάγκη την συστημική μεθοδολογική προσέγγιση στο αντικείμενό της. Εν προκειμένω στη μετακίνηση ιδεών και ατόμων, λαμβάνοντας υπόψη τις ιστορικές, κοινωνικές και οικονομικές παραμέτρους της εκάστοτε εποχής, όπως και τις ψυχοπνευματικές συνιστώσες του ανθρώπινου παράγοντα που μετέχει, με συνολική θεώρηση και όχι κατακερματισμένα, εμβαθύνουμε στα βασικά κίνητρα αυτών των μετακινήσεων. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο θα προσεγγίσουμε την περίπτωση των μετακινήσεων της οικογένειας του λόγιου συγγραφέα Παύλου Βλαστού και το σχετικό αθησαύριστο χειρόγραφό του. Κι είναι γνωστό πως από την αναζήτηση του γενετικού περιβάλλοντος και του υπόβαθρου που ωθεί για μετακινήσεις, σκιαγραφείται παράλληλα ένα ευρύ φάσμα διανοητικού περιγύρου. Στην περίπτωσή μας η βιογραφία και τα περιστατικά από τη ζωή του Παύλου Βλαστού και της οικογένειάς του, όπως η αλλαγή θρησκευάματος της Οθωμανίδας γυναίκας του, Νουριγιέ Κάντζη, καθρεπτίζουν ένα «λειτουργικό όλο» απαρτιζόμενο από αλληλένδετα υποσυστήματα. Εστιάζουμε λοιπόν στις παραμέτρους που θα μπορούσαν να κατευθύνουν τις αποφάσεις μετακινήσεων. Ας προσεγγίσουμε ως πρώτη

αφετηρία βιογραφικά στοιχεία του Βλαστού και τα ιστορικοκοινωνικά πεδία της εποχής του, που σταδιακά λάξεψαν τις διαδρομές της ζωής του. Πολύτιμη πηγή για τα παραπάνω αποτέλεσε η υπάρχουσα βιβλιογραφία, το αρχείο του Παύλου Βλαστού στο ΓΑΚ–Ιστορικό Αρχείο Κρήτης στα Χανιά και η καταγραφή στοιχείων από προσωπική συνάντηση με τον κ. Λεωνίδα Καούνη, δεύτερο ανιψιό του Παύλου Βλαστού (η γιαγιά του Μαρία και ο Παύλος Βλαστός ήταν αδέρφια), τον οποίο κι από αυτή τη θέση θα ήθελα θερμά ευχαριστήσω για τις πληροφορίες που τόσο πρόθυμα μου εμπιστεύτηκε. Οφείλω επίσης ευχαριστίες στον προϊστάμενο του ΓΑΚ–Ιστορικού Αρχείου Κρήτης στα Χανιά κ. Φουρναράκη για τη φιλοξενία στον χώρο των αρχείων.

Ο Παύλος Γ. Βλαστός γεννήθηκε στο Βυζάρι Αμαρίου Ρεθύμνου στις 29 προς 30 Ιανουαρίου του 1836 και μεγάλωσε στο Ρέθυμνο. Γονείς του ήταν ο Γεώργιος Βλαστός και η Πελαγία Σαουνάτου, θυγατέρα του εφημερίου του Βυζαρίου παπα-Γεωργίου Σαουνάτου και της Μαρίας Βαρούχα. Ο Γεώργιος και η Πελαγία Βλαστού απέκτησαν τέσσερα παιδιά, τον Παύλο, την Πολυξένη, τον Ιωάννη και τη Μαρία. Η οικογένεια των Βλαστών κρατούσε από βυζαντινούς άρχοντες και για αυτό την εποχή της Ενετοκρατίας τής απονεμήθηκε η κρητική ευγένεια. Ο Παύλος Βλαστός μαθήτευσε κοντά στους περίφημους δασκάλους του Ρεθύμνου Κωνσταντίνο Χατζή, Ιωάννη Ψαρουδάκη και Παρθένιο Περίδη. Τα πρώτα του γράμματα τα έμαθε από τον πατέρα του και από τον Χαράλαμπο Πετυχάκη. Φοίτησε στο Δημοτικό σχολείο και την Ελληνική Σχολή και το 1853 διορίζεται από την εφορία Ρεθύμνης ως βοηθός του δημοδιδασκάλου Κωνσταντίνου Ψαρουδάκη, ο οποίος ήταν από τους πλέον διακεκριμένους μουσικοδιδασκάλους της εποχής. Από τον Ψαρουδάκη που ήταν και πρωτοψάλτης του καθεδρικού ναού των Εισοδίων Ρεθύμνης διδάχθηκε ολόκληρο το σύστημα της βυζαντινής μουσικής. Το 1858 ο Βλαστός διορίζεται αριστερός ψάλτης στον ίδιο ναό. Την ίδια χρονιά (1858) εξαιτίας της έκρηξης της επανάστασης στα Κουτσουνάρια, την ιστορική περιοχή κοντά στο χωριό Περιβόλια Κυδωνίας στα Χανιά, όπου διεξάγονταν Γενικές Συνελεύσεις Κρητών (14-5-1858, 9-5-1866), ο Βλαστός παίρνει την απόφαση για την πρώτη μετακίνηση της ζωής του και φεύγει για τη Σμύρνη και την Κωνσταντινούπολη.

Ωστόσο με το Χάττι-Χουμαγιούν (Αυτοκρατορική Γραφή στα τουρκικά), την Απόφαση του Σουλτάνου που εκδόθηκε το 1856, επικυρώθηκαν μεταρρυθμίσεις που εξασφάλιζαν ισότητα ανάμεσα στις θρησκευτικές ομάδες της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και ενίσχυαν την οικονομική, κοινωνική και πολιτική θέση των χριστιανών. Επίσης με την ίδρυση των Δημογεροντιών στα 1858-1860 επιτάθηκαν οι προσπάθειες για ρύθμιση ζητημάτων εκπαιδευτικών, ορφανικών, κληρονομικών, κ.ά. Μάλιστα στις 9 Απριλίου του 1860 ιδρύεται το πρώτο Δημοτικό Σχολείο της Ανατολικής Κρήτης στο Αβδού, ενώ λειτουργούν παρόμοια αλληλοδιδασκτικά σχολεία στις μεγάλες πόλεις Ηράκλειο, Ρέθυμνο και Χανιά. Οι παραπάνω συνθήκες δημιούργησαν στο νησί μας το υπόβαθρο ώστε το 1860 ο Βλαστός προσκαλείται από τον φίλο του και γραμματέα της δημογεροντίας Ηρακλείου Αντώνιο Βουμβουλάκη στο Ηράκλειο. Με ενέργειες του Βουμβουλάκη διορίζεται ως δάσκαλος σε νηπιαγωγείο του Ηρακλείου και δεξιός ιεροψάλτης στον ναό του Αγίου Ματθαίου, του Σιναϊτικού Μετοχίου. Το 1863 διορίζεται ως αριστερός ιεροψάλτης στον μητροπολιτικό ναό του Αγίου Μηνά μετά από σύσταση του Μητροπολίτη Κρήτης Διονυσίου Χαριτωνιάδη, του εξ Αυγενουπόλεως και μετέπειτα (1887) Οικουμενικού Πατριάρχη. Παράλληλα του ανατίθεται και η διδασκαλία της βυζαντινής μουσικής στους μαθητές του Ελληνικού σχολείου και του Γυμνασίου Ηρακλείου. Την εποχή αυτή ο Βλαστός

διευρύνει τις γνώσεις του στη μουσική κοντά στον ιδιαίτερο γραμματέα του Μητροπολίτη Κρήτης Κωνσταντίνο Σαββόπουλο. Αποκτά τέτοια κατάρτιση, που στην πορεία θεωρείται εξέχων μουσικοδιδασκάλος.

Τον Μάρτιο του 1865, μετά τον θάνατο του πατέρα του, ο Βλαστός παραιτείται από τις θέσεις του στο Ηράκλειο και επιστρέφει στο Ρέθυμνο. Ο τότε Διοικητής Κρήτης Ισμαήλ πασάς (1861-1866), αν και στην αρχή της θητείας του φάνηκε φιλοπρόοδος σε θέματα εκπαίδευσης και γενικότερης οικονομικής προόδου, αργότερα εναντιώνεται στην ίδρυση νέων σχολείων και επιβάλλει πρόσθετους επαχθείς φόρους. Συνάμα γίνεται προσπάθεια να αναιρεθούν τα προνόμια, που υποτίθεται ότι είχε κατακτήσει ο κρητικός λαός με το Χάττι-Χουμαγιούν. Συνεκδοχικά και σταδιακά επέρχεται ο μεγάλος ξεσηκωμός του 1866-1869. Με την έναρξη της Επανάστασης του 1866 ο Βλαστός μεταβαίνει στην Αθήνα, όπου συνεργάζεται με την Κεντρική υπέρ των Κρητών Επιτροπή για την περίθαλψη των προσφύγων. Στο τέλος της Επανάστασης μετακινείται ξανά και επανέρχεται στην Κρήτη. Συνεχίζει τη συγγραφή βυζαντινής μουσικής και μάλιστα με το ψευδώνυμο Θαλήτας τον συναντούμε συνεργάτη στο μουσικό περιοδικό της εποχής, τη *Φόρμιγγα*. Ανάμεσα σε εκείνους που βιώνουν αυτές τις ταραγμένες στιγμές είναι και ο επίσης σπουδαίος κρητικός δημοσιογράφος, συγγραφέας και συλλογέας Ιωάννης Κονδυλάκης. Θα ζήσει κι εκείνος τη δίνη των καιρών και θα μεταφέρει βιώματά του στο συγγραφικό έργο του. Από το κείμενό του «Αναμνήσεις γυναικοπαίδου», που θεωρείται αυτοβιογραφικό κι αναφέρεται επίσης στην επανάσταση του 1866, αντλούμε την πληροφορία ότι και ο Διαβάτης μαζί με την οικογένειά του και με αφορμή την εν λόγω επανάσταση έφυγε από το νησί μας. Αναφέρει δε ότι βρέθηκε από τη δυτική Κρήτη πρόσφυγας σε παραλία του Πειραιά. Μα ως εστίασομε στο γεγονός ότι κατά την ίδια τραγική ιστορική στιγμή της επανάστασης του 1866 ο Βλαστός βρισκόμενος στην Αθήνα συνεργάζεται με την Κεντρική υπέρ των Κρητών Επιτροπή για την περίθαλψη των προσφύγων. Υπάρχουν λοιπόν αρκετές πιθανότητες η οικογένεια του Κονδυλάκη και ο ίδιος να ήταν ανάμεσα σε εκείνους τους πρόσφυγες. Μετά το τέλος της επανάστασης ο Βλαστός μετακινήθηκε ξανά στο Ρέθυμνο, όπου και ασχολήθηκε με το εμπόριο. Συνάμα συνέθετε βυζαντινή μουσική.

Το 1873 ο Παύλος Βλαστός ερωτεύεται την Οθωμανίδα Νουριγιέ Κάντζη, της οικογενείας των Τουρκοκρητικών Κάντζηδων. Για εκείνη θα γράψει το μακροσκελές ποίημα «Νουριγιέ η Καντζοπούλα». Ο Βλαστός αψηφώντας τους κινδύνους των ταραγμένων χρόνων απήγαγε την Καντζοπούλα με τη θέλησή της. Μάλλον οι δυο νέοι είχαν προσυνηνοθηθεί. Η απαγωγή έγινε σε περίοδο που η Νουριγιέ έμενε σε Μπέη πρωτοθείο της –αδερφό της μητέρας της– στο χωριό Πρασσές ή Πρασσέ. Εκεί είχε τη βοήθεια από μια υπηρέτριά τους τη Μαγδαληνή, αλλά και τη στήριξη από τον ιερέα του χωριού. Το βράδυ της απαγωγής η Νουριγιέ έβαλε τα στρωσίδια του κρεβατιού της με τρόπο να μαρτυρούν ότι κοιμόταν. Στη συνέχεια κρέμασε στο παράθυρο σεντόνια, πέρασε στο κοντινό δώμα, επιβιβάστηκε σε καϊκι που είχε ναυλώσει ο Παύλος Βλαστός και έφυγαν. Αφού πέρασαν ώρες και είχαν απομακρυνθεί και βρισκόνταν σε απόσταση ασφαλείας, πρωί πια, η υπηρέτρια Μαγδαληνή είπε ότι δήθεν αναζητά τη Νουριγιέ. Μπήκαν στο δωμάτιό της, είδαν το ανέγγιχτο κρεβάτι της και τα σεντόνια στο παράθυρο και μαθεύτηκε το γεγονός της απαγωγής. Αν και οι γονείς και οι συγγενείς της ήταν σύμφωνοι – οι θείοι της ήταν κρυπτοχριστιανοί– φοβήθηκαν αντεκδικήσεις από τους άλλους Οθωμανούς

και για να ηρεμήσουν τα πνεύματα ο πατέρας της έκαψε στο λιμάνι την προίκα της Νουριγιέ. Έτσι συμβολικά έδειξε τη δήθεν διαφωνία του για το συμβάν και απέτρεψε βίαιες αντιδράσεις. Κοντά στον Βλαστό η Καντζοπούλα μνηστήκε στον Χριστιανισμό, βαπτίσθηκε με το όνομα Μαρία και παντρεύτηκε. Ωστόσο εξαιτίας όλων αυτών των συμβάντων και ιδιαιτέρως μετά τον γάμο οι Τούρκοι του Ρεθύμνου απειλούσαν να σκοτώσουν το ζευγάρι.

Λόγω των αυστηρών θρησκευτικών ηθών της εποχής δημιουργείται τέτοια αναστάτωση, που αναγκάζονται ο Βλαστός με τη νεοφώτιστη Μαρίνα να καταφύγουν στην Αθήνα. Ωστόσο ενώ μαινόταν η επανάσταση του 1878, ευρισκόμενος ο Βλαστός στην Αθήνα, συμμετείχε στις πατριωτικές οργανώσεις που ενίσχυαν τον αγώνα των Κρητών. Μετά το τέλος της επανάστασης και με τη μεσολάβηση του Φωτιάδη πασά, γενικού Διοικητή Κρήτης, επανήλθε πάλι ο Βλαστός το 1880 στο Ρέθυμνο. Το 1881 εκλέγεται για πρώτη φορά, και μάλιστα παμψηφεί, πληρεξούσιος της επαρχίας Αμαρίου και αργότερα διοικητικός σύμβουλος του τμήματος Ρεθύμνης. Θα παραμείνει εκλεγόμενος συνεχώς μέχρι το 1885. Στο Ρέθυμνο τον βρίσκουν αντεκδικήσεις και βιαιοπραγίες μουσουλμάνων της Κρήτης κατά των χριστιανών, όπως και η επανάσταση του 1889. Με αφορμή τις δυσχερείς περιστάσεις κι εκείνης της επανάστασης ο Βλαστός κατέφυγε πάλι στην Αθήνα και εργάστηκε για τον κρητικόν αγώνα στο λεγόμενο «Κρητικόν Κέντρον». Την ίδια χρονική περίοδο συναντούμε τον Ιωάννη Κονδυλάκη ως νεαρό δημοσιογράφο για λίγο στην Κρήτη, αλλά με την έκρηξη της επανάστασης του 1889 μετακινείται κι εκείνος και μόλις που καταφέρνει να διαφύγει τη σύλληψη από τις τουρκικές αρχές και ανεβαίνει στην Αθήνα, στις 22 Ιουλίου του 1889. Σε χρονογραφήματα του Κονδυλάκη, τα οποία δημοσιεύτηκαν στην εφημερίδα των Αθηνών *Εφημερίς* με τίτλο «Ημέραι κινδύνων και φόβων» και υπότιτλο «Εκ του ημερολογίου Κρητός πρόσφυγος» ξεδιπλώνεται η πολιτικοκοινωνική κίνηση των ημερών στην Κρήτη και συγκεκριμένα αναφέρεται στην πόλη του Ηρακλείου. Γράφει: «Ο πανικός είναι γενικός και όλοι σκέπτονται περί φυγής. Όλοι συμφωνούν ότι είναι αδύνατος πλέον η συμβίσις Χριστιανών και Οθωμανών εν Ηρακλείω ...». Ο μεν Κονδυλάκης θα συνεχίσει τη δημοσιογραφική του σταδιοδρομία στις αθηναϊκές εφημερίδες για είκοσι σχεδόν συνεχόμενα χρόνια έως το 1919, ο δε Βλαστός θα μείνει στην Αθήνα σε συνέχεια έως το 1898. Συγκυριακά Βλαστός και Κονδυλάκης έζησαν μετακινήσεις με κοινή συνιστώσα τις επαναστάσεις στην τουρκοκρατούμενη Κρήτη. Εγκιβώτισαν δε στα κείμενά τους συγγενή συλλογική, προφορική, ιστορική και πολιτισμική μνήμη με αξίες πατροπαράδοτες.

Ο Βλαστός επέστρεψε οριστικά στην Κρήτη την ίδια μέρα που ήρθε και ο Ύπατος Αρμοστής πρίγκιπας Γεώργιος, δηλαδή την ενάτη Δεκεμβρίου του 1898 και παρέμεινε στο Ρέθυμνο μέχρι τον θάνατό του στις 29 Απριλίου του 1926. Ο λόγιος συγγραφέας ασχολήθηκε συστηματικά με όλες τις εκδηλώσεις του λαϊκού βίου των Κρητών και την παράδοση του νησιού. Ως συλλογέας και συνθέτης με γνώση βυζαντινής παρασημαντικής κατέγραψε πλούσια ύλη από τη μουσική παράδοση της Κρήτης των μέσων του 19ου αιώνα και των αρχών του 20ού αιώνα. Κι όταν ακόμα υπέστη βαθμιαία απώλεια της όρασής του, κατασκεύασε αυτοσχέδια, ξύλινη πλάκα, με αράδες από μίχλινα, ώστε να τοποθετεί εκεί πάνω τις λευκές κόλλες από χαρτί, να περνά έναν κύλινδρο από πάνω τους και να δημιουργούνται ανάγλυφες σειρές. Έτσι με την αφή δεν έχανε τον προσανατολισμό της γραφής του, σειρά σειρά κι απ' άκρη σ' άκρη. Ο Βλαστός διέσωσε στοιχεία, που έλκουν την προέλευσή τους και από προγενέστερες περιόδους. Το σώμα των αρχείων του

Βλαστού που βρίσκεται στο Ιστορικό Αρχείο Κρήτης (Χανιά) διαλαμβάνει 93 χειρόγραφους τόμους. Ικανό μέρος της συλλογής του Βλαστού καταλαμβάνουν ομοιοκατάληκτοι δεκαπεντασύλλαβοι στίχοι είτε μεμονωμένοι είτε μέσα σε τραγούδια. Από τη συλλογή Βλαστού ελάχιστο μέρος της έχει δημοσιευτεί. Ο ίδιος ο Βλαστός έκανε μεν δημοσιεύσεις στον τύπο της εποχής ή σε περιοδικά, όπως ο *Ραδάμανθυς*, ο *Κρητικός Λαός*, τα *Παναθήναια*, κ.ά., αλλά αυτοτελώς είχε εκδώσει μόνον τη μονογραφία του *Ο Γάμος εν Κρήτη*, το 1893. Συνάμα ως ανατύπωση από το περιοδικό *Ο Κρητικός Λαός* κυκλοφόρησαν τα κείμενά του «Ο Διγενής: αρχαίος γίγας και μέγας ήρωας της Κρήτης» και το «Λειψάνων Κρητικού θεάτρου: Απολλώνιος και Αρχιστράτη». Το 1908 η αθηναϊκή Μουσική εφημερίδα *Φόρμιγκς*, αναγνωρίζοντας την προσφορά του και την αξία του θησαυρισμένου υλικού του Βλαστού, πραγματοποίησε αφιέρωμα για τον Κρήτα πατέρα της λαογραφίας, δημοσιεύοντας μουσική ύλη από τις καταγραφές του. Σημαντικό τεκμήριο, που μας αποκαλύπτει επίσης αιτίες μετακινήσεων της οικογένειας του Παύλου Βλαστού, αποτελεί το περιεχόμενο του αθησαύριστου ποιήματός του «Νουριγιέ». Το ποίημα «Νουριγιέ η Καντζοπούλα» θησαύρισα σε έρευνά μου στο αρχείο του Βλαστού στα ΓΑΚ Χανίων. Το εντόπισα ανάμεσα σε άλλα άσματα και στιχουργήματα του Βλαστού στον 17ο τόμο των αρχείων του. Μας παραδίδεται χειρόγραφα από τον Βλαστό και αριθμεί περίπου 1.400 ημιστίχια, που κατά αναλογίαν συγκροτούν σώμα από περίπου 350 δίστιχα, τα περισσότερα αυτοτελή και σε ομοιοκατάληκτο δεκαπεντασύλλαβο στίχο. Ως βαθύς γνώστης της αρχαίας και εκκλησιαστικής γραμματείας, μαζί με κάποια δίστιχα ο Βλαστός παραθέτει παραπομπές και ερμηνευτικά σχόλια από ανάλογες γραμματειακές πηγές. Η γλώσσα και το ύφος του ποιήματος προσιδιάζει σε πολύστιχη ρίμα, αλλά το λεξιλόγιο υποδηλώνει ότι ο Βλαστός ήταν κάτοχος και της καθαρεύουσας. Διατρέχοντας τους στίχους του ποιήματος βρισκόμαστε αντιμέτωποι με ποικίλα στοιχεία που καθρεπτίζουν την κοινωνική και εθμική τοπογραφία της τουρκοκρατούμενης Κρήτης. Ο λόγος του Βλαστού στο ποίημα είναι παραστατικός, φορτισμένος, εικονοπλαστικός. Το ποίημα αποπνέει έντονα την αύρα της αγάπης του Βλαστού προς τη νεαρή Καντζοπούλα. Στην αρχή του ποιήματος ο Βλαστός αναφέρεται στα εξωτερικά και τα εσωτερικά χαρίσματα της κοπέλας και στην καλή ανατροφή της από την αξία οικογένειά της. Κλιμακωτά το ποίημα ολοκληρώνεται με τη συνάντηση Βλαστού-Νουριγιέ. Ωστόσο από τους πρώτους κίολας στίχους προετοιμάζει τον αναγνώστη για μια γενναία απόφαση που πρόκειται να πάρει η Οθωμανίδα Νουριγιέ. Απόφαση, που δεν είναι άλλη από τη μετακίνησή της στην ορθόδοξη χριστιανική θρησκεία. Διαβάζουμε:

*Θεέ μου και δῶσ' μου λογισμό
καὶ γνώση στὸ κεφάλι
ν' ἀρχίσω νὰ διηγηθῶ
μ' (μιὰ) ἀπόφαση μεγάλη,
νὰ διηγηθῶ ἀπόφαση,
ἐπιμονὴν κι ἀνδρείαν
ὄχι ἀνδρὸς παλικαριοῦ
ἀλλὰ μιὰν ἱστορία
μιὰς νέας, μιὰς Χανούμισσας,
μιὰς καλομαθημένης,*

μιὰς κόρης πλουσιότατης
 καὶ καλαναθρεμμένης.
 Τούρκισσα ἦτο στὴ γενιά,
 μὰ Χριστιανὴ στοὺς τρόπους
 καὶ ζήλευε ἀπὸ μικρὴ
 τοὺς εὐγενεῖς ἀνθρώπους...
 ... ἢ καντζοπούλα ἢ μικρὴ,
 ἢ β(μ)αγιοκλαδισμένη,
 ὄνομα εἶχε Νουριγιέ,
 ἢ ἀγγελοπλασμένη.
 Ἀπὸ μικρὴ ἀναθρέφετο
 στὰ χάρδια, στὰ κανάκια,
 εἶχε τὸ πρόσωπο γλυκό,
 εἶχε σγουρὰ μαλλάκια.

Στην εξέλιξη του ποιήματος ο Βλαστός φωτίζει τα τότε εθιμικά και κοινωνικά δεδομένα των Οθωμανών της Κρήτης, τη θέση της γυναίκας και εστιάζει στην ανάγκη της Νουριγιέ να αποτινάξει τις συνήθειες και το κατεστημένο της οθωμανικής κοινότητας στην πορεία της ζωή της. Έμμεσα ο Βλαστός ξεδιπλώνει το ψυχολογικό και το ηθικό υπόβαθρο που γέννησε την απόφαση της Νουριγιέ να εγκαταλείψει τον μωαμεθανισμό και να επιζητήσει να ασπαστεί τον χριστιανισμό. Η ιδεολογική μετακίνηση της Νουριγιέ από τη μία θρησκεία στην άλλη φανερώνεται στους στίχους και ως μονόδρομος, που νιώθει την ανάγκη να ακολουθήσει μια νέα με ιδανικά και σεβασμό στην γυναικεία οντότητα. Ο Βλαστός εκφράζει τη δυναμική της κλίσης της Νουριγιέ να αναζητήσει στον χριστιανισμό νέο, πιο ανεξάρτητο, τρόπο ζωής και κατά συνέπεια να ενστερνιστεί την εσωτερίκευση της ηθικής της χριστιανικής θρησκείας.

Μεγάλωνεν ἢ Ναριγιέ,
 κ' ἐπλήθιαιεν κ' ἢ γνῶσι,
 κ' ἐζήλευε τῶν Χριστιανῶν
 κ' τὴν πρόοδο τὴν τόση.
 Γίνεται δώδεκα χρονῶν
 κ' ἀρχίζει τὸ χαρέμι,
 καὶ σὰν τ' ἄρνι σ' τὸ μακελειό,
 ἀπὸ τὴν λύπη τρέμει.
 σὰν Τουρκοπούλα κρύπτεται,
 τὴν εὐμορφιά της χώνει,
 λυπητερὰ λυπητερά,
 στενάζ' ἀναδακρυώνει.
 Στενάζει συλλογίζεται,
 μόνη καὶ μοναχὴ της,
 καὶ μὲ τὸν νοῦν λογάριαζε
 τὴν ἀποχώρησίν της.

Περιορίσθηκε πολύ,
 τὸν σκλάβωμ' ἀπαντέχει,
 σὰν τὸ πουλάκι σ' τὸ κλαδί
 ποῦ λευθεριά δὲν ἔχει.
 Μιὰ μέρα τὴν ἐστόλισαν
 εἰς ἐδικούς νὰ πάγουν,
 κ' ἡ μάνα κ' ἀδελφίδες της,
 ἐπίσκεψι νὰ κάμουν.
 Μούρωμα εἰς τὸ πρόσωπον
 ψιλὸ τῆς ἐτυλίξαν,
 μὲ φερεντζὲ τὴν σκέπασαν
 τὰ κάλλη της ἐκρύψαν.
 Στενοχωρᾶτ' ἡ Νουριγιέ,
 θέλει νὰ τὰ πετάξει,
 κ' ἡ μάνα της τῆς ἔλεγε,
 –ἔτσ' εἶν' παιδί μ' ἡ τάξι.
 «δὲν θέλω νὰ 'μαι Τούρκισσα,
 δὲν θέλω μπαϊράμια,
 δὲν θέλω τὸ χαρέμι των,
 δὲν θέλω ραμαζάνια»,

 Ἐμένα μ' ἔκαμεν ὁ θεός,
 μὲ πρόσωπον μὲ μάτια,
 γιὰ νὰ θωρῶ τὰ ἔργα του
 στὴν γῆν καὶ τὰ σοκάκια.

Με γλαφυρό ύφος, μαζί με κριτικό πνεύμα και με κάποια υποβόσκουσα λεπτή ειρωνεία, ο Βλαστός αντιπαραθέτει εικόνες χριστιανῶν Κρητῶν και μουσουλμάνων της εποχῆς του, εστιάζοντας στις θετικές συμπεριφορές της χριστιανικῆς κοινότητας και στις αρνητικές της τουρκικῆς. Ἐτσι στηρίζει και τεκμηριώνει τα δεδομένα, που οδήγησαν στην ἀπόφαση της Νουριγιέ να προσχωρήσει στον χριστιανισμό. Γράφει ο Βλαστός:

Ἀγάπανε παραπολύ
 μὲ Χριστιανές νὰ μένη,
 καὶ τὰς συναναστρέφετο
 ὅλον γιὰ νὰ μαθαίνει,
 τὰ εὐγενῆ συστήματα
 καὶ τοὺς καλοὺς των τρόπους,
 κι ἔλεγε πῶς οἱ Χριστιανοὶ
 ἔχουν καλοὺς ἀνθρώπους.
 Σ' ὅλαις ταῖς συναναστροφαῖς
 ἤθελε νὰ ξετάζη,

μέ πόθο τὰ θρησκευτικά
μυστήρια σπουδάζη.

.....

Ἀλλὰ τὸν πλιότερο καιρό,
ἔσμιγιε μ' ἀγαδίνες,
μέ Τούρκισες πλουσιώτατες,
κι εὐγενικὲς κανδίνες.
Πάντοτε ταῖς ἐδίδασκε,
κι ἀγάπα ν' ἀρμηνεύει,
σ' τὰ σπίτια τὰ Χριστιανικά,
πῶς φέρνονται νὰ λέγη.
Μὰ κεῖνες λίγο τσ' ἔγνοιαξε,
μόν' ἔλεγαν γιὰ λοῦσα,
καὶ ποῦ 'ναι τὸ καλὸ κρασί,
καὶ ἡ ρακὴ ἡ μπρούσκα.
Ἔλεγαν γιὰ ταῖς μόδαις των,
καὶ διὰ τὰ φεσάκια,

.....

ὅπου τὰ βγάλαν ὄλες των
κι ἔβαλαν καπελάκια.
Γιὰ ἄλλες ἄλλοτ' ἔλεγαν
π' ἀφήκαν τὰ σαλβάρια,
κι ἐνδύθησαν σὰν Χριστιανές,
κι ἔβαλαν τὰ φουστάνια.

.....

Τὰ ἔθν' ὄλα προάγονται
ὄλα εὐήμεροῦσι,
κ' οἱ Τοῦρκοι τὸν κατήφορο
ὄλον κατακυλοῦσι.
Εἶν' ἀληθές ὅτι τινές,
τῶν Τούρκων τὰ προβλέπουν,
ἀλλ' εἰς τὸ ρεῦμα τὸ σφοδρὸν
τὴν δύναμιν δὲν ἔχουν
ν' ἀντισταθοῦν καὶ σύρονται
κ' αὐτοὶ μετὰ τῶν ἄλλων,
ὥστε θὰ καταρρεύσωσι
μικροὶ μετὰ μεγάλων.
Εἶναι λοιπὸν πλέον καιρὸς
σ' ὅποιον ἔχει γνῶσι
ὅπως προλάβει τῶν ψυχῶν
καὶ τὴν τιμὴν νὰ σώσι.

Έγώ Τούρκα γεννήθηκα
 έπιφανών γονέων,
 άλλ' ήλθε πλέον ό καιρός
 είς δρόμον τόν ώραϊον
 νά προχωρήσω, νά διαβῶ,
 νά συμπεριπατήσω,
 είς τήν αλήθεια, είς τό φῶς
 τό σκότος νά αφήσω ...

Το ποίημα κλείνει με απόφαση της Νουριγιέ να εγκαταλείψει το πατρικό της σπίτι και να βρει άσυλο σε σπίτι γνωστών της χριστιανών, όπου και θα γνωρίσει τον Βλαστό. Στον Παύλο Βλαστό η νεαρή Καντζοπούλα θα βρει τον πολυπόθητο χριστιανό να τη μυήσει στη χριστιανική θρησκεία και η σχέση τους θα τελειωθεί με τη βάπτισή της σε χριστιανή και τον ορθόδοξο γάμο τους.

–Χανούμ' αυτά όπου ζητείς
 έχ' ό προσκεκλημένος
 και χωρίς άλλ' άπ' τόν θεόν
 είμαι άπεσταλμένος
 άπόψε είς τό σπίτι μας
 τόν είχαμε καλέσει,
 νά συνδειπνήσει μεθ' ήμῶν,
 και είμαι και είς θέσιν
 νά σε διδάξη ως ποθεΐς
 και νά σε όδηγήσει,
 κ' είς τήν θρησκείαν τοῦ Χριστοῦ
 νά σε ποδηγετήση.
 Είμαι ό Παῦλος ό Βλαστές
 κεϊνος ό εύπατρίδης
 εύπλαχνος και δραστήριος
 τό γέννημα τῆς Ίδης.
 "Ηκουσες δι' αυτόν ποτέ;
 Νά τοῦ είπῶ νά έλθη,
 εἶν' νέος μουσικότατος
 τίμιος, νά εισέλθη;
 –Όχι όλίγον νά σκεφθῶ.

Το ποίημα μάλλον θα είχε και συνέχεια, που δεν έφθασε σε μας. Όμως γίνεται φανερή η συνέχεια από τη βιογραφία του Βλαστού, ο οποίος ανέλαβε την πνευματική καθοδήγηση της Νουριγιέ στις αξίες, στις αλήθειες και στα δογματικά νάματα του χριστιανισμού.

Ο Βλαστός γεννήθηκε στην αιγυπτιακρατούμενη Κρήτη μέσα στην αδυσώπητη μοίρα των κρητικών επαναστάσεων της περιόδου, που αρχής γενομένης από την έναρξη του κρητικού αγώνα στις 14 Ιουνίου 1821 (*Κρήτη Ιστορία και Πολιτισμός*, τ. 2, 368) διέτρεξαν όλη τη ζωή του, με καλή τύχη αξιώθηκε και την ελεύθερη Κρήτη και την Ένωσή της με την Ελλάδα. Αν και οι διεθνείς περιπλοκές και οι εξωτερικές επεμβάσεις –και πριν ακόμα από το τέλος της αιγυπτιακής κατοχής– στόχευαν στην εσωτερική γαλήνη του νησιού μας, ουσιαστικά τα γεγονότα συνέχιζαν να οδηγούν τους Κρήτες σε μια «εστιλβωμένη δουλεία» (*Κρήτη Ιστορία και Πολιτισμός*, τ. 2, σ. 387). Κι αυτό διότι ανάμεσα στους όρους που έθεταν οι ξένοι επιζητούντες την ειρήνη, ήταν να καταθέσουν από τη μία οι Κρήτες τα όπλα τους και από την άλλη να σταματήσουν οι κατακτητές τις βιαιοπραγίες. Όμως πολλοί μουσουλμάνοι μη ενστερνιζόμενοι τους όρους ειρήνευσης μετανάστευαν στη Μικρά Ασία. Συνάμα παρά να εγκαταλείψουν τα όπλα τους και τον αγώνα πολλοί Κρήτες εγκατέλειπαν την Κρήτη για να εγκατασταθούν στην άλλη Ελλάδα. Η περίπτωση του Βλαστού ήταν μία από τις τόσες. Ωστόσο στη ζωή του Βλαστού και της Νουριγιέ φανερώθηκε και ως αίτιο μετακινήσεων η συναισθηματική εμπλοκή με τον άλλον.

Η περίπτωση Βλαστού και Νουριγιέ θα παραμείνει πάντα πεδίο αναφοράς για την «ανεξίθρησκη» αγάπη και τη δύναμη του φτερωτού θεού του έρωτα, που δεν λογαριάζει φυλετικές ή άλλου είδους διακρίσεις. Μα και για έναν ακόμα λόγο, που βρίσκεται θεμελιωμένος και στους προσωκρατικούς μας φιλοσόφους και αφορά το ελεύθερο πνεύμα της ανθρώπινης οντότητας, το οποίο παραμένει και θα παραμένει αείροο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αρχείο Παύλου Βλαστού, Τόμοι (αδημοσίευτοι) 5, 6, 9, 14, 21, Χανιά, Ιστορικό Αρχείο Κρήτης.
- Αρχεία Τμήματος Δημογεροντίας Ηρακλείου, έτη 1875, 1876, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη.
- Μανόλης Γ. Βαρβούνης (2000β), *Λαογραφικά δοκίμια*, Αθήνα.
- Μανόλης Γ. Βαρβούνης (2000γ), *Λαογραφικά μελετήματα*, Αθήνα.
- Isaiah Berlin (2000), *Οι ρίζες του ρομαντισμού*, Γιάννης Παπαδημητρίου (μτφρ.), Αθήνα, 105-113.
- Εμμανουήλ Βιβυλάκης (1879), *Έκθεσις επί των σχολείων της Κρήτης του 1844*, Αθήνα, Αρχεία Βικελαίας Δημοτικής Βιβλιοθήκης.
- Πάυλος Βλαστός (1893), *Ο Γάμος εν Κρήτη (ήθη και έθιμα Κρητών)*, Καραβίας.
- Πάυλος Βλαστός (1893), «Λειψάνων Κρητικού θεάτρου: Απολλώνιος και Αρχιστράτη: εκ της μεγάλης συλλογής του», ανατύπωση εκ του περιοδικού *Ο Κρητικός Λαός*.
- Πάυλος Βλαστός (1896), «Περί παροιμιών της Κρήτης», εφ. *Μεσόγειος*, εν Χανίοις τη 31η Δεκεμβρίου, 1896.
- Πάυλος Βλαστός (1909), *Ο Διγενής: αρχαίος γίγας και μέγας ήρωας της Κρήτης/υπό Παύλου Γ. Βλαστού, Ρέθυμνο*, Εν Ηρακλείω, Εκ του Τυπογραφείου «Ίδης», ανατύπωση εκ του περιοδικού *Ο Κρητικός Λαός*, 5 Μαΐου 1909.
- Πάυλος Βλαστός (2013), *Το Σεισμολόγιο Κρήτης του Παύλου Βλαστού 464 π.Χ.-1926 μ.Χ.*, Γεράσιμος Α. Παπαδόπουλος (επιμ.), Αθήνα, Οσελότος.

- Ανδρέας Γιακουμάκης (2012), *Θούρια στην Κρήτη του 19ου αιώνα*, Χανιά, Ιστορικό Αρχείο Κρήτης.
- Ερατοσθένης Γ. Καψωμένος (1996), *Δημοτικό τραγούδι, Μια διαφορετική προσέγγιση*, Νέα έκδοση, αναθεωρημένη και συμπληρωμένη, Αθήνα, Πατάκης.
- Κέντρο Κρητικής Λογοτεχνίας (2010), *Η Μαντινάδα της Κρήτης Πρακτικά Συνεδρίων (Σητεία 2006, Βαρθάροι 2009)*, Αρχάνες.
- Ιωάννης Κονδυλάκης (1987), *Ανέκδοτα Λαογραφικά Κρήτης*, Θεοχάρης Δετοράκης (επιμέλεια-εισαγωγή-σημειώσεις), Ηράκλειο.
- Μιχάλης Ζ. Κοπιδάκης (2007α), *Εν λόγω ελληνικω...*, Αθήνα, Ίκαρος.
- Μανόλης Μακράκης (2013), *Κρητών Παιδεία*, Ηράκλειο.
- Αταλάντη Μιχελογιαννάκη-Καραβελάκη (2017), *Αρχαίο επίγραμμα και κρητικό δίστιχο-μαντινάδα παραλλήλιες και κοινοί τόποι*, διδακτορική διατριβή, Mystis.
- Μνημοσύνη* (1967), ετήσιον περιοδικόν της Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών επί του Νεωτέρου Ελληνισμού, Εν Αθήναις, Εκ του Τυπογρ. Αφοί Μυρτίδη, 1967.
- Αλέξης Πολίτης (2010), *Το δημοτικό τραγούδι*, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Δημήτρης Σγουρός (2011), *Σκοποί και τραγούδια της 1860-1910*, τετράπτυχο CD, που περιλαμβάνει τρία CD με σκοπούς και τραγούδια από το αρχείο του Παύλου Βλαστού, ένα βιβλίο με την έρευνα του Δημήτρη Σγουρού και ένα DVD με το ντοκιμαντέρ *Παύλος Βλαστός, ο πατέρας της Κρητικής λαογραφίας*.
- Γεώργιος Σπυριδάκης (1965) «Ο Παύλος Βλαστός και η Λαογραφία της Κρήτης», *Κρητική Πρωτοχρονιά*, τ. Ε΄.
- Οδυσσέας Τσαγκαράκης (2002), «Η αυτοέκφραση στην κρητική μαντινάδα», *Η Κρητική μαντινάδα: Πεπραγμένα Συνεδρίου*, Κώστας Δ. Μουτζούρης (επιμ.), Ακρωτήριο Χανίων.
- Κωνσταντίνος Φουρναράκης (εισαγωγή, επιμέλεια, γλωσσάριο) (2012), *Βουκολικόν*, Χανιά, εκδόσεις ΓΑΚ – Ιστορικού Αρχείου Κρήτης.
- Β. Χαρωνίτης (1997), «Ο Παύλος Βλαστός και η Κρήτη», *Ελλωτία*, Χανιά.